

ՎԻԿՏՈՐԻԱ ԱՂԱՆՈՒՐ

Քարնան, երկտասարդութեան, ուրախութեան, կեանքի և սիրոյ մեծագոյն բանաստեղծութիւն, ձուլումի ամէնէն յաջող պտուղը՝ միացնելով իր մէջ իրարու այնքան նմանութիւններ ներկայացնող երկու ցեղերը, խորհրդաւոր արեւելքն ու հայկական քնարերգակ հոգին իտալական քնքուշ քաղցրութեան հետ:

Ամէն ինչ լոյս եղաւ իր յստակ և կրակոտ հոգւոյն մէջ, միացած իր մտածկոտ գեղեցկութեան հմայքին՝ որ շունչ և ժպիտ սփռեց զինքը շրջապատող ամէն անձի և իրի վրայ: Հրապոյրի բարձրագոյն միջոց լորտի մը մէջ նա պարուրեց ամէն անոնք որ իրեն մօտեցան, արթնցնելով իր շուրջ այն համակրանքը որ միմիայն խոր ու բովանդակ իգական մտաւորականութենէ մը կը ծորի: Այս հոգւոյն բերեղային շէջը՝ որ կեանք և աւելն կը հոսեցնէր զինքը հասկնալու կարող հոգիներուն մէջ, վերացական զգայնութեան մը տարաւ ամէն անոնք որ նշմարեցին իր թաքուն գեղեցկութիւնը. քանինքն այն երջանիկներէն որ բանաստեղծութեան ճառագայթ մը ստացան իր փափուկ ու եռանդնոտ շունչէն, սփռեցին մը իր ներդաշնակ և տաք խօսքէն ու թափանցիկ քնքոյշ ակնարկէն: Այս անզուգական կինը զիտցաւ իր մէջ թրթռացնել մէն մի լար խիստ խոր ու անկեղծ: Իր քնարը յարատեւ երգեց մանկութեան տարիներէն ի վեր մուսաններու քնարին հետ միաձայն. թրթռաց անոնց պէս, մինչ անոնց ներդաշնակ խաղերը գգուեցին իր լսողութիւնը ու բացաւ իր սիրտը այն գերբնական խռովքին՝ որով նէ զինովցաւ զգալով այնքան բերկրանք և այնքան վիշտ, այնքան ցաւ ու տառապանք, որոնք զինքը մղեցին ստեղծելու անդադար: Անպայման իր մէջ կար ժա-

ռանգութիւն մը բնածին քմայքոտ տրամադրութիւններու ենթակայ այն հօրմէն, որ պանդուխտ և թափառական Հայաստանէն բերեց էր հետը իր կիսատուող հայրենիքին չարչարանքի պատկերներուն հետ՝ կենսունակութեան նշանակ իր ցեղին յատկութիւնները:

Արդարեւ, նկարագրելով իր հօր անսահման բարութիւնը ու ոգեկոչելով անոր մարգարէական սպիտակ զուլթը՝ նէ կ'ըսէ «հայրական արիւնին հետ ինձ մնաց այն պատմութեան քնքերուն թեւադրութիւնը և ազատութեան ծարաւ մը, արեւի մարմաջ մը, սոսկում մը բոլոր ամպերէն և զարհուրանք մը բոլոր սահմաններէն»:

Նէ խորապէս կապուած պիտի մնայ իր ամբողջ կեանքի ընթացքին՝ այն ամէն բաներուն, որ իր երջանիկ մանկութիւնն օրօրեւ եւ անոյշ պատկերներով: Մայրը իր կուռքն է: Զգալի է այս իր բովանդակ երկին նուիրումով, նաեւ այն անգործութեամբ՝ որուն կը մատնէ զինքը մօր մահը: Այն խոր խանդաղատանքը որ ցոյց տուաւ փոքր հասակէն ի վեր Հ. Արսէն Ղազի-կեանի՝ կարծես շարունակութիւնն ըլլայ այն հմայքին՝ որ թողեց է իր վրայ իր հօրը նկարագրին ու միտքը: Այս երկրորդ հայրը՝ ուսուցիչը՝ մին է Վենետիկոյ հայոց կղզւոյն Միխիլարեան բազմահմուտ հայրերէն: Այն Վենետիկէն՝ որ քիչ մ'ալ մերը կը նկատենք, քանի որ ան եղաւ առաջին հանգրուանը հայ գաղութներու, առաջին օրրանը մեզ հայերուս սիրելի, դասական գրականութեան մը՝ որ հոն ծաղկեցաւ իտալական հովանաւորութեան տակ, Սաւոյիոյ Տան շահագրգռութեամբ և Սրբազան Քահանայապետի օժանդակութեամբ, և ուրկէ գնաց զէպի հայ աշխարհը մեծ իտալացիներու ժառանգութիւնը. Տանդէ, Վիրգիլիոս, Լէոնարտի, Քարտուչչի թարգմանութեամբ Միխիլարեան հայրերէն և մանաւանդ Հայր Ղազիկեանէ՝ որ մեղադրելով իր սանը իր հայրենի լեզուն չգիտնալուն համար՝ հետեւեալ պատասխանը կը ստա-

նար իրմէ. «Մի՛ ըսէք, զի իրապէս պիտի լամ երբ խորհիմ թէ հօրս այնքան դոյզն յոգնութիւն արժած պիտի ըլլար ինձ ուսուցանել իմ լեզուս երբ փոքր էի»:

Հայր Ղազիկեան սրտի մեծ գոհունակութիւն ունեցաւ ամբողջութեամբ թարգմանելու մեր լեզուով «Դարաւոր Զրոյցը»:

Այս «հարիւր երգերու զրոյցը» կը բաղկանայ երեք մասերէ. Յալիսեկական զրոյց, Միչակեկական, Զարբում, յայտնութիւններ ընտիր բանաստեղծութիւններէն բովանդակ էութեան, քանիցս գերազանց մինչեւ իր օրը երեցող ու ծանօթ սիրոյ երգիչներէն: Իր երգը ամէնէն գեղեցիկն է որ յօրինուած ըլլայ իտալացի կնոջ կողմէ, ինչպէս կ'ըսէ արդարեւ Պէնէ-տէթթօ Քոսէ «Գոթիթիքա» ի մէջ (Զրոյ տարի, թիւ 1, էջ 10):

«Յալիսեկական զրոյց»ը չունի կընդհոտ կամ հեքիաթական զրոյթիւններ, արտասովոր զգացմունք կամ նրբացած հիւանդկոտութիւն: Սէրն է առանց այլեւայլի, տիպար սէրը, յալիսեկական առասպելը՝ ինչպէս կը կոչէ զայն հեղինակը:

Աղանուր չի ճանչնար սիրոյ զրականութիւնը. կը նետէ հովին ընդդէմ իր զինովութիւնը և իր թրթռացումները, յուզումները՝ զերդ փունջ մը ծաղիկ, յար և նման այն ծաղկանց՝ զոր կը բաղէ իր Բատուայի ամարանոցի պարտէզներուն մէջ և մարգերուն վրայ: Եւ այս տեսիլքը կենդանի է միշտ իր մէջ, իր կեանքին զանազան շրջաններուն հառաչ մը կայ միայն իր սրտին խորը, մէկ և տենդազին աղբրսանք, տղայ դառնալ՝ սիրտը սիրով և անմեղութեամբ լեցուն: Նէ կը խնդրէ ցաւազին, կը խնդրէ զայն միամտօրէն իր պարտէզին շուքերէն: Նէ կ'ոգեկոչէ այդ մարգերուն նուրբ գեղեցկութիւնը, գոյներու թարմութիւնը, հազիւ անդրադառնալով այն թարմութեան՝ որ ինք կը պահէ իր հոգւոյն խորը: Երբեմն ծառերուն սօսափիւնը արագընթաց տեսիլքներով կը վերակեն-

դանացնէ պարտէզը, կը վերադառնան մանկութեան հեքիաթները՝ շնորհալի տեսիլքներով ու կը ծաղկին իտալիոյ արեւին տակ: Ներքին տագնապի փոթորկալից օրերուն՝ այս հանդարտութեան յիշատակը պիտի մեղմացնէ իր ցաւը:

Իր բանաստեղծութիւնը անտարակոյս կը կրէ իր անհանգարտ հոգւոյն կնիքը: Մինչ իր առաջին քերթութեամբ շաղախուած են եռանդով ու կիրքով իր հետագայ գործերը աւելի դիւրութեամբ կը հակին բնութեան նկարագրութիւններուն: Իրապաշտ սոսկաւորութեանց առատութիւն, փափկօրէն զգացուած և արտայայտուած՝ նկարչական արուեստով և յանգով, որ կը յայտնեն խոր և նուրբ զգայնութիւն: Վիպական պատկերը ձուլուած կը թուի դասական ճաշակով լի յուշերուն հետ: Ան կը ծանրանայ այգեկութեան նկարազրութեան վրայ՝ տալով անոր նոյն նուրբ գրական վրայ՝ շեշտն ու նշանակութիւնը որ ունէր յոյներուն համար, մինչ թիւնը որ ունէր յոյներուն մասը կը իր գրական գործին առաջին մասը կը յայտնէ ընտիր բառերու փնտռութիւնը դասական բանաստեղծութեան պայմանադրական խիստ ձեւերը: Եւ եթէ աստեղծը մահը կը փնտռէ... աւելի ուշ պիտի դառնայ իր մէջ ազատութեան խօլ տենչ մը, կեանքի նոր կայծ մը, և այս շրջանին ուսումը նախընտրած ձեւին արուեստականութիւնը աւելի նուրբ ընդլզում մը կը թուի պարտէզին նուրբ ընդլզում մը կը թուի նաեւ տպաւորական: Աղանուր կը թուի նաեւ տպաւորուած ըլլալ անցեալ դարու յոռետես նկարագրէն, մանկութենէն ի վեր էարդացած ըլլալով անգլիական թատերգութիւնը և Պայրընի գործերը, որոնք ի յայտ կը բերեն ակներեւ հակամիտութիւն մը աշխարհը ներկայացնելու փոխիստիպական ողբերգակ գոյներով՝ բախտի չար յակալ խաղալիկ: Եւ իր գրական շրջակամքին իր մէջ կը շեշտէ այն սեւեռուն նակը իր մէջ կը շեշտէ այն սեւեռուն զաղափարը որ մահը կ'ախորժի քաղել ամէնէն երկտասարդ առոյգ և երջանիկ կեանքերը բարբարոսական հեշտանքով և

վայելքով: Կը տեսնենք « Մեռելի մատա-
նին » կտորին մէջ թէ ինչպէս նէ կը նկա-
րագրէ իր սրտին անձկութիւնը դիտելով
սիրելիին մատանին՝ որ իր մատին վրայ
կը փայլի, և որ ոչ մի նշանակութիւն
պիտի ունենայ ուրիշներու համար երբ
ինք դառնայ դիակ:

Ես ալ, երբոր կարճ

Օրն աւարտեմ, պիտի մաղթեմ որ ուրիշ
Մատ մը դնէ այս միեւնոյն մատանին.

Ու երբ մենէ քիչ դեւարեկ շրջանակս
Այս կայծկըլտայ ուրիշ ձեռքի մը վըրայ,
Պիտի ես ալ ըլլամ երկրի տակ, անշարժ,
Մարդոց ամէն արեւմտեկոն անտարբեր:

Յետոյ ան ունի իր քայքայուող դիակին
տեսիլը: Աղանուր երբեք չհակեցաւ դէպի
փիլիսոփայութիւն. « Աւելի լաւ անհետա-
նալ լուսնի լուսով » կ'ըսէ նէ:

Եւ սակայն եթէ ներշնչումը նուազ
զօրաւոր եղած ըլլար իր մէջ՝ նէ կրնար
սահիլ փիլիսոփայական և գեղեցկագիտա-
կան գետնի վրայ: Չանազան կարծիքներ
ունեցած է այս մասին: Երբեմն խօսքին
մոգական յատկութիւնը իրեն կը թուի
կարեւոր՝ մտածումը արտայայտելու հա-
մար: Իր խոսքը կը ծնի զգացման ան-
հունութեան և ընդունուած ձեւի պար-
փակումի ծայր տուած տագնապէն:

Ինք խօսքի արուեստագիտունին, որ
ստեղծեր է անոր խորհրդաւոր ոյժը, կը
զգայ կեանքին դառնութիւնը՝ բխած չկա-
րենալ արտայայտելու անձկութենէն: Այս
կեանքը կու լայ մեր մէջ և ինք գրեթէ
անզգալարար կ'ազդարարէ այդ տխուր
ողբը՝ ճիշտ ինչպէս կու լանք մեր կոր-
սուած երազին վրայ: Իր ուժգին զգացումը
ճշմարիտ պատկերի մը կը փոխուի և ինքը
կը զգայ որ պատկերը կը շարժի և կու
լայ իր մէջ գերդ երազ:

Իր քերթումները, իրարու կապուած
կը թուին ըլլալ միեւնոյն թելով: Համակ
երաժշտութիւն, համակ ներդաշնակութիւն,

շարունակութիւն մը հրաշալի քաղցր տե-
սիլքներու: Գանգատող տարրը, տխուր
խաղը իր բանաստեղծութեան յատկանշն
է: Իր խռոված հոգիին կենսական սնունդը:
Եւ յաճախ փոթորկէն վերջ կը մնայ խոր-
հուրդը որ անոր զրդիչն է եղած: Սակայն
այս բոլորի յատակը գերագոյն ձայն մը
կայ: Աստղածորան գիշերներու, ակնա-
խըտիդ արեւու, անսահման կանաչ դաշտե-
րու և անուշահոտ անտառներու տեսքը չի
կրնար գրգռել այս կարգի բանաստեղծու-
թիւն: Ներշնչողը սէրն է, բայց ոչ պղա-
տոնական սէրը, տիեզերական ձգողու-
թեան օրէնք... քօղարկուած հեշտագին
բան մը ընդհակառակն կը սանձէ իր սլացքը
դէպի վեր՝ որովհետեւ նէ կը զգայ, ինչ-
պէս բոլոր ընտիր հոգիները, իրերու գե-
ղեցկութիւնը և կը ներկայացնէ անոնց
հիմնական տարրը:

Նամակներու խիստ փոխանակութիւն
մը Աղանուրի և Սիկիլիոյ քաղաքացեալ
և բաւական ծանօթ զբաղման շրջանակնե-
րու, Կուլիէլմոյ Քաբիթէլլիի, որ խորապէս
զգացեր է այս կնոջական յատակ և ջինջ
հոգւոյն հրապոյրը, Աղանուրի պարկեշ-
տութիւնը կը փաստէ տալով որոշ և յատ-
կանշական յայտնութիւններ անոր ներքին
կեանքին մասին: Քաբիթէլլիի նուիրելով
այս մաքուր բարեկամութիւնը, բանա-
ստեղծուհին իր մէջ կը յատկանշէ ոգի մը՝
որ գլխաւոր գիծերէն մին կը կազմէ հայ
կնոջ նկարագրին. խոհեմ և վերապահ հայ
կինը կը մնայ անկախ մարդոց հանդէպ,
չչփոթելով երբեք սէր և բարեկամութիւն,
երկու զգացումներուն ալ խորը թափան-
ցելով հանդերձ՝ նէ չի նուազեցներ իր
դիմացինին մէջ այն յարգանքը, որուն կը
ձգտի և որուն արժանի է:

Այս նամակներէն երբեմն էջեր ճշմա-
րիտ քերթումներ են՝ ուղղուած բնութեան
և հոգիի նորոգման, ուրիշներ քաջ և ան-
կեղծ պատասխաններ բարեկամին հոգե-
կան տատամտումներուն, հրաւիրելով զին-
քը յատակ տեսնել ինքն իր մէջ:

Գիւրին ժողովրդականութիւնը երբեք
չէ հրապուրած Աղանուրը, գովեստները
զինքը անտարբեր կը թողուն: Բնականա-
բար իր մէջ եւս կ'ապրի փառքի արդար
և ազնիւ իղձը. բաւական յատկօրէն
կ'արտայայտէ զայն քառեակի մը մէկ
տողին մէջ. « Իրաւ դուն ես (ըսաւ)... իմ
երազս աւելի մեծ էր » (Փառք): Հոս կը
նշմարուի իր հոգւոյն գեղեցկութիւնը.
փառքը ոչ կը քաշէ զինքը և ոչ ալ կը
խրտչեցնէ: Աղանուրի բանաստեղծութիւնը
հուժկու է, նաեւ թափաբական: Իր մէջ
կայ փիլիսոփայական և մարդասիրական
քնարերգութիւն՝ որ սակայն չի հասնիր
այն զօրաւոր զարկին որ երեսան կու գայ
իւր ցաւը երգող քերթումներուն մէջ.
Օրինակ « Վհուկը »...

« Փոքրիկներ, երբեք համբուրեց ձեր ձեռքը,
Գալարուեցա՞ք այն առաջին համբոյրներէն,
Թեթեւ երկչոտ, որոնք հազիւ հպան ձեր
[մատներուն] »...

Բայց ինք պէտք ունի այս խոսքնե-
րուն, հանդարտութիւնը վնասակար է իր
բանաստեղծութեան, զայն արուեստական
կը դարձնէ: Իր գործին հմայքը ճիշտ
այս յամառութեան մէջն է, աստուածօրէն
տղայական, ինչպէս կ'ըսէ Քոռչէ: Սա
ամենամեծ բանաստեղծութիւնն է՝ յօրին-
ուած մարդկային շարժումներէ և եղա-
նակաւորումներէ՝ պարփակելու համար
մարդկութեան երազները, յոյսերն ու ցա-
ւերը, դանդաղ և տխուր ներդաշնակու-
թեամբ մը:

Նոր քերթումները (իւր երկին վերջին
մասը) ազնուական Բոմբիլիի միանալէն
յետոյ, հանդարտ ուրախութեան մը զրոշմը
կը-կրեն, զօրաւոր զրոշմը նաեւ երազին՝
որ իրականութիւն կը դառնայ: Այլեւս չէ
այն աստուածային յափշտակութիւնը որ
առաջին տրոփիւնէն կը ծնի: Այս քեր-
թումներով՝ որ Ումպրիոյ գեղածիժադ
դաշտանկարը ներշնչած են Աղանուրին, ի

յայտ կու գան այժմ իր սէրը, իր նորո-
գուած երանութիւնը, բայց աւելի գուարթ
յանգերով:

Ահա այս հանդարտութեամբ պարու-
րուած պիտի ըլլայ այսուհետեւ իր ամբողջ
բանաստեղծութիւնը, մինչեւ որ հիւանդու-
թիւնը՝ որ զինքը երկարօրէն չարչարած
էր « Նոր քերթումներուն » երեսումի
« ԿՈՒՅՏՈ »-ին, զինքը քշեց հուսկ իր կեն-
դանի երազէն դէպի մահուան անդունդը,
տանելով իրեն հետ սիրահար ամուսինը՝
որ անոր անհետանալէն վերջ՝ ոչինչ գտաւ
սիրելի այլեւս կեանքի մէջ:

Ահա վերջին յաղթանակը Վիթթորիա
Աղանուրի, կնոջ մը՝ որու կեանքը սա-
հեցաւ որպէս գեղեցիկ գարնանային ա-
նուշտութիւն մը:

ՊԵԱԹՐԻՍ ԵՐԷՅԵԱՆ

ԵՐԿԱՐԷ ԻՆՉ ՁԵՌՔԵՐԴ

Երկարէ ինձ երկու ձեռքերդ մարդկային
ինչպէս կ'ընեն վարդերն արփիմ գրկելու.
Փընտռել զիրար, այս է օրէնքը կեանքին,
Աշխարհիս մէջ երկնի համար ապրելու:

Դու չե՞ս տեսած քէ ֆամբրդին անձամբ
Ափսեաներն ինչպէս ծաղիկ կը ձօնեն.
Երկարէ ինձ երկու ձեռքերդ ծաղկոտ,
ինչպէս կու գան բարեկամի մը սքըսէն:

Արեւն ըլլայ եղբայրութեան մէք վըկան
Լոյսը խըմեմք այս հոգեւոր սեղանին.
Պիտ'ըլլայ միշտ երկինքը պարզ մէք վըրան,
Եւ մեզի հետ պիտի վըշտերն հաշտելին:

Այս հաւատով բանամք սքըսի ֆամբաներն
Անոնց համար որ կը մըտնեն աշխարհս նոր.
Բաբի հոգին աշխարհս մահով չի քողներ,
Կու գայ կըրկին ինչպէս պայծառ գիտաւոր:

Երկարէ ինձ երկու ձեռքերդ սերտօրէն,
Կամուրջի պէս մարդկութենէ մարդկութիւն.
Որ մեզի հետ կեանքն ուրիշներն ալ վայլեն,
Երկնի համար հոս ապրելով անանուն:

Է. ՎԱՅԱՆ ՅՈՎԱՆԵՍԵԱՆ

Քէնիա, 23-6-1945